

بایسته‌های وقف از منظر فقه و حقوق

دکتر عبدالرضا اصغری

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم اسلامی

رضوی مشهد مقدس

حسین نصرتی

مدرس دانشگاه و دانشجوی دکترای حقوق خصوصی دانشگاه علوم

اسلامی رضوی مشهد مقدس

سرشناسه: عبدالرضا اصغری - حسین نصرتی
 عنوان و نام پدیدآور: بایسته های وقف از منظر فقه و حقوق
 مشخصات نشر: مشهد، انصار، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۸۳-۳۱-۴
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: چاپ اول
 موضوع: وقف (فقه)
 رده بندی کنگره: ۱۹۳/۲BF: الف ۶/ب ۲ ۱۳۹۳
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۱۶۴۰۵

بایسته های وقف از منظر فقه و حقوق

نویسنده: عبدالرضا اصغری - حسین نصرتی

ناشر: انصار

طراح جلد: جعفر بهروان راد

صفحه آرای: بقایی

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۲

تیراژ ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۸۵۰۰ تومان

چاپ: مجتمع چاپ و نشر قدس

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۸۳-۳۱-۴

حق چاپ محفوظ است

دفتر و مرکز پخش: مشهد

تلفن و نمابر: ۳۲۲۵۷۴۳۰-۳۲۲۲۱۰۶۶۶ همراه: ۰۹۱۵۱۱۵۵۸۴۱

فهرست مطالب

مقدمه ۹

بخش اول: کلیات وقف و مفاهیم آن

تاریخچه وقف	۱۳
وقف از منظر قرآن	۱۵
وقف از منظر احادیث پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع)	۱۶
تعریف وقف	۱۷
استفتائات مقام معظم رهبری	۱۹
انقضاء وقف	۲۰
وقف در حقوق ایران	۲۱
استفتائات مقام معظم رهبری	۲۳
قبض موقوفه	۲۵
بررسی وضعیت قبض موقوفه از نظر حقوق مدنی	۲۶
استفتائات مقام معظم رهبری	۲۷
بررسی ارکان وقف	۲۸
وقف فضولی از دیدگاه قانون مدنی	۲۸
استفتائات مقام معظم رهبری	۳۰
استفتائات مقام معظم رهبری	۳۴
شرایط مال وقف شده	۳۹
استفتائات مقام معظم رهبری	۴۲
مسایل ها و رودخانه های واقع در اراضی موقوفه	۴۵
وقف بهره مالکانه بدون عین ملک	۴۶
وقف پول	۴۶
وقف سهام کارخانه	۴۶
استفتائات مقام معظم رهبری	۴۷
راه های اثبات وقفیت مال	۴۸
استفتائات مقام معظم	۵۱

۵۶.....	اداره کنندگان موقوفه
۶۱.....	استفتائات مقام معظم رهبری
۶۹.....	تصرفات غیرقانونی در موقوفه
۷۰.....	استفتائات مقام معظم رهبری
۷۶.....	فروش و اجاره وقف
۷۷.....	استفتائات مقام معظم رهبری

بخش دوم معادن و منابع طبیعی موقوفه

۸۴.....	مفاهیم
۸۴.....	انفال
۸۵.....	مصادیق انفال از نظر فقه شیعه
۸۷.....	دو نظریه درباره روش تعیین مصادیق انفال
۸۹.....	مباحات
۸۹.....	تعریف
۹۰.....	مشترکات
۹۱.....	تفاوت‌ها و اشتراک‌های این مفاهیم
۹۳.....	معادن، مالکیت و بهره‌برداری از آن
۹۴.....	تعریف معدن
۹۶.....	تقسیم بندی معادن
۹۶.....	در فقه
۹۸.....	احکام انواع معدن
۹۹.....	در حقوق
۱۰۰.....	دیدگاه‌ها درباره مالکیت معادن
۱۰۲.....	فقهاء درباره معادن دو قول دارند:
۱۰۳.....	تابعیت معدن از زمین در ملکیت
۱۰۷.....	حکم مسأله بر اساس اقوال گوناگ
۱۰۸.....	نتیجه بحث درباره مالکیت معادن
۱۰۹.....	معادن وقفی

- شرایط موقوفه ۱۰۹
- حکم معادن موجود در زمینهای وقفی از دیدگاه فقه ۱۱۱
- حکم معادن موجود در زمینهای وقفی از دیدگاه فقه ۱۱۲
- موضع شورای نگهبان ۱۱۴

بخش سوم بررسی فقهی - حقوقی وقف مرتع و جنگل

- تعریف مرتع ۱۱۷
- تعریف جنگل ۱۱۸
- وضعیت مرتع از دیدگاه فقه و حقوق ۱۱۹
- آیا زمین‌های موات جزء انفال است؟ ۱۲۰
- آیا مرتع‌ها از زمین‌های موات است؟ ۱۲۱
- مراعات جزء زمینهای موات است ۱۲۲
- پاسخ نهائی این پرسش که مرتع‌ها مصداق کدام یک از اقسام انفال اند؟ ۱۲۳
- نظریه امام خمینی درباره معیار انفال بودن ۱۲۴
- نظریه مورد قبول درباره ماهیت فقهی مرتع ۱۲۸
- نظریه مورد قبول درباره تعیین ماهیت فقهی منابع طبیعی ۱۲۸
- جنگلها جزء انفال است ۱۲۹
- وضعیت مراعات و جنگل‌های واقع در موقوفات از دیدگاه حقوق ۱۳۰
- وضعیت مراعات و جنگل‌های واقع در موقوفات در استثنائات مراجع عظام ۱۳۳

بخش چهارم بررسی فقهی - حقوقی حریم روستای موقوفه

- حریم ۱۳۷
- هدف و ماهیت حق حریم ۱۴۰
- نظر امام خمینی در این باره ۱۴۱
- ملاک تعیین حریم ۱۴۲
- حکم حریم ۱۴۷
- حریم روستا ۱۴۹
- تعیین حریم روستا ۱۴۹
- در حقوق ۱۵۲

۱۵۵.....	مرتع
۱۵۶.....	حریم روستای موقوفه
۱۵۶.....	حکم حریم روستای موقوفه
۱۵۷.....	چند استفتاء در زمینه حریم روستای موقوفه
۱۵۹.....	نتیجه‌گیری سه بخش پایانی
۱۶۳.....	فهرست منابع

www.ketab.ir

مقدمه

یکی از سنت های دیرینه بشری که برای اختصاص اموال در جهتی خاص، به منظور تحقق اهداف مورد نظر، در میان گروه های مختلف بشری وجود داشته است، نهاد وقف بوده است.

با وجود تفاوت هایی که ممکن است در میان نظام های حقوقی مطرح درباره تعریف، قیود و شرایط آن وجود داشته باشد، کلیت این عقد ماهیتی یکسان دارد و آن اختصاص اموالی معین در جهتی خاص است بطوری نقل و انتقال این اموال، بسیار محدود می شود. در دین مبین اسلام، به وقف اهمیت زیادی داده شده است. بطوری که رهبران بزرگ اسلام یعنی پیامبر اعظم و امامان معصوم از اولین کسانی بودند که موقوفات زیادی را به ثبت رساندند. همچنین روایات زیادی از این بزرگواران در جهت تشویق به اجرای این سنت حسنه در کتب حدیثی، منقول است.

در شریعت و فقه اسلام احکام مفصلی درباره وقف بیان شده است. یکی از ویژگی های عمده وقف اینست که طیف وسیعی از مردم با آن سروکار دارند. از قبیل واقفان، موقوف الیه، مستاجرین و بهره برداران موقوفات و ... همه این اقشار نیازمند دانستن احکام وقف تا حدی هستند که دچار مشکلات شرعی و حقوقی نگردند. ولی مانند دیگر باب های کتب فقهی، مطالب مربوط به وقف اغلب به زبان فقهی و البته عربی تدوین شده است که معمولاً دستیابی به آن برای مردم عادی، به آسانی میسر نیست.

از سوئی دیگر شیوه بیان مطالب گاهی بگونه ای است که جوینده را به آسانی به مطلب مورد نظر نمی رساند. از این رو به تدوین متنی که در عین غنای علمی بتواند با

شیوه ای خاص، مطالب مورد نیاز را سریع‌تر در دسترس جویندگان آن قرار دهد، احساس نیاز می‌شد.

از سوئی دیگر با توجه به قدمت نهاد وقف در ایران، مراتع، جنگل‌ها، معادن و روستاهای زیادی در ایران وجود دارند که سابقه وقفیت دارند لیکن در دهه‌های اخیر و با توجه به ملی شدن جنگل‌ها، مراتع و بسیاری از معادن، نوعی تعارض و اصطکاک میان نهاد وقف و این منابع طبیعی احساس می‌شود و در برخی موارد به طرح برخی دعاوی در دادگستری، منجر شده است.

چرا که یکی از شرایط اساسی صحت وقف، مالکیت واقف نسبت به مال موقوفه است. ماده ۵۷ قانون مدنی ایران در اینباره می‌گوید:

واقف باید مالک مالی باشد که وقف می‌کند و به علاوه دارای اهلیتی باشد که در معاملات معتبر است.

از سوئی دیگر، اموال به مال دارای مالک خاص و بدون مالک خاص می‌شود. قانون‌گذار ایران در مواد ۲۸ تا ۲۳ قانون مدنی ایران، به این دسته‌بندی اشاره نموده است. و اموال بدون مالک خاص را شامل سه دسته اموال عمومی (مشترکات)، مباحات و اموال مجهول‌الملک دانسته است. قانون‌گذار ایران در قانون اساسی پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، در اصل ۴۵، به نوع دیگری از مال به نام انفال اشاره کرده است. این اموال مربوط به حکومت اسلامی بوده و حاکم اسلامی می‌تواند از آن‌ها استفاده کند و یا استفاده از آن‌ها را به دیگران واگذارد.

با توجه به این مسائل میتوان گفت که صرفاً وقف اموالی صحیح است که از اموال عمومی و انفال نباشند.

چرا که این اموال به سبب ویژگی خاص خود، قابلیت وقفیت ندارند و در صورت وقف نمودن آن‌ها، آن وقف باطل خواهد بود.

بسیاری از اموالی که پیرامون ما وجود دارند، دارای مالک خاص هستند و از این مشکلی در وقف آن‌ها وجود ندارد. لیکن منابع طبیعی فوق‌الذکر صحت وقف آن‌ها و یا گستره وقفیت در آن‌ها به سبب طبیعت خاص آن‌ها مورد بحث و منازعه حقوقی است.

زیرا از طرفی به نظرمی‌رسد می‌توان این اموال را جزء انفال و یا مشترکات عمومی قرار داده، وقفیت آنها را زیر سؤال برد. و از سوئی دیگر می‌توان آن‌ها را به تبعیت از اموال دارای مالک خاص، جزء اموال دارای قابلیت وقف دانست.

برای تأمین دو هدف، این کتاب در چهار بخش و یک مقدمه، تدوین شده است. در بخش اول تلاش شده است تا مفاهیم و مباحث عمومی وقف به گونه‌ای ساده و بصورت پرسش و پاسخ بیان شود. بدین ترتیب خواننده به سهولت، پاسخ بسیاری از پرسش‌های خود را می‌یابد.

به جهت اهمیت اطلاع بر دیدگاه فقهای معاصر، در پایان هر قسمت از این بخش، فتاوی‌ای مقام معظم رهبری مرتبط با آن قسمت، قرار داده شده است.

در سه بخش دیگر، به جهت اهمیت بحث منابع طبیعی و وقف، تلاش شده است که بحث‌ها بصورت مفصل‌تری به رشته تحریر در آید تا افرادی که قصد دارند با استفاده از این بحث‌ها در مواردی به استدلال بپردازند، به مطالب کافی دسترسی داشته باشند.

نویسندگان کتاب معتقدند که این اثر می‌تواند گامی هرچند کوتاه برای آشنائی بیشتر با احکام مترقی فقه امامیه درباره فقه باشد. لیکن این اثر مسلماً دارای نقایصی است که برطرف شدن آنها ممکن نیست مگر با ارشادات و راهنمایی‌های تمام استادان، دانشجویان و علاقمندان به مباحث مربوط به وقف.

از این رو پذیرای هرگونه انتقاد و پیشنهادهای در جهت تصحیح و ارتقاء مطالب این اثر هستیم.

عبدالرضا اصغری - حسین نصرتی

زمستان ۱۳۹۰ - مشهد مقدس